

ROZDZIAŁ 2

Grzegorz W. Kołodko i nowa szkoła ekonomii Ekonomia kontekstualna

Elżbieta Mączyńska*

Wprowadzenie

Esej ten został przygotowany z okazji urodzinowego jubileuszu czołowego polskiego ekonomisty, cenionego w świecie teoretyka i praktyka, autorytetu w zakresie ekonomii rozwoju i polityki gospodarczej, profesora Grzegorza W. Kołodki¹. Naukowe dzieła tego ekonomisty dotyczą przede wszystkim identyfikacji współzależności teorii ekonomicznej i polityki społeczno-gospodarczej, ale – co charakterystyczne – zawsze rozpatrywanych w kontekście jakości życia ludzi i dobrobytu dla pokoleń. Choć współzależności takie stanowią przedmiot wielu badaczy, to prace Kołodki cechuje przede wszystkim oryginalność oraz profetyczność², a także holizm i wnikliwość badawcza, na co składają się nie tylko warsztat naukowy, lecz także doświadczenia wynikające z pełnienia przez tego ekonomistę wysokich funkcji rządowych w Polsce, w tym wicepremiera i ministra finansów. Zagraniczny wydawca publikacji Kołodki eksponuje, że ten „jeden z czołowych światowych autorytetów w dziedzinie ekonomii i polityki rozwoju oraz kluczowy architekt udanych reform gospodarczych w Polsce swoją dalekosiężną wiedzę wykorzystuje do przeszłości i przyszłości światowej gospodarki, wprowadzając ramy zrozumienia naszej globalnej sytuacji wykraczające poza jakąkolwiek pojedynczą dyscyplinę lub paradygmat” [Kołodko 2011]. Taka ocena koresponduje zarazem z podejściem Kołodki do ekonomii. Według niego bowiem:

Ekonomia to najbardziej wszechstronny i obejmujący najszerszy zakres zagadnień przedmiot wśród nauk społecznych, a może w ogóle wśród nauk wszelakich. Ale nie jest to nauka o wszystkim (...). Bynajmniej nie należy dążyć do jakiejś „teorii wszystkiego” albo „ekonomii każdego aspektu”, bo wtedy można zejść na manowce [Kołodko 2013, s. 47].

* Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

¹ W eseju tym zostały wykorzystane wskazywane w bibliografii moje wcześniejsze publikacje.

² Profetyczność Kołodki potwierdza m.in. fakt, że jego książka *Wędrujący świat* to dzieło, które zostało napisane w okresie poprzedzającym kryzys, choć wydane z początkiem 2008 roku. Wiele z zawartych w tej książce ostrzeżeń niestety się zmaterializowało, poczynając od zapowiedzi nadchodzącego kryzysu.

Naukowe prace Kołodki cechują odwaga badawcza i nowatorstwo oraz wrażliwość społeczna, w tym ukierunkowanie analiz na rozwój ekonomii uczciwej, spełniającej kryteria ekonomii zaangażowanej, zakorzenionej społecznie, wolnej od wpływów związanych z zagrażającą racjonalności makroekonomicznej lobbystyczną grą interesów, nierzadko obciążoną syndromem manipulacji i oszustw, kreowaniem „złych potrzeb” [Kołodko 2013, s. 384].

Kołodko ze swoimi prekursorskimi publikacjami wpisuje się w nurt krytyki ortodoksyjnej ekonomii i neoliberalizmu. Dziś, w turbulentnym świecie pełnym konfliktów, w tym zbrojnych, trudno się oprzeć wrażeniu, że przeciwstawianie się przez Kołodkę doktrynie neoliberalizmu przywodzi na myśl wielką trójkę „wiedźczyków”: Friedricha von Hayeka, Josepha Schumpetera i Karla Poppera. Ich dzieła z lat czterdziestych XX wieku zostały poddane analizie na łamach „The Economist” [Hayek, Popper, Schumpeter 2018]. W mrocznych czasach II wojny światowej intelektualści ci, zmuszeni do ucieczki z Austrii, pryncypialnie i merytorycznie opowiadali się przeciwko totalitaryzmom, zarówno nazistowskiemu, jak i stalinowskiemu/komunistycznemu. Byli optymistami w wierze w sens i skuteczność tego oporu. Jak dowodzi historia, mieli rację. Warto o tym przypominać [Mączyńska 2019], tworzy to bowiem analogię do postawy Kołodki jako naukowca, który stawia opór nieuczciwości w ekonomii i polityce społeczno-gospodarczej. Jest to istotne tym bardziej że wynikające z nieuczciwości zagrożenia charakterystyczne dla obecnej globalnej rzeczywistości są szczególnie niebezpieczne dla ludzkości. Właśnie przed nimi Kołodko ostrzega w swojej publikacyjnej serii – trylogii o świecie [wydawanej w latach 2008, 2010, 2013], kontynuowanej w dwu kolejnych książkach pod symptomatycznymi tytułami *Świat w matni* [2022a] oraz *Wojna i pokój* [2022b]. Kołodko przestrzega przed zagrożeniami, proponując zarazem „ucieczkę do przodu” przez ekonomię nowego pragmatyzmu [Kołodko 2022a].

Naukowe prace Kołodki stanowią inspirację dla krajowych i zagranicznych naukowców, co znajduje potwierdzenie w wielu publikacjach, w tym w pracach zbiorowych na ten temat oraz rekordowo licznych zagranicznych, wielojęzycznych przekładach tych prac [Mączyńska 2019]³. Choć Kołodko jest laureatem nagród krajowych, w tym Polskiej Akademii Nauk i nagród ministra nauki, a także jedynej jak dotychczas Specjalnej Nagrody Honorowej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego za dorobek naukowy i upowszechnianie polskiej nauki ekonomii w świecie, to jednak można odnieść wrażenie, że naukowy dorobek tego ekonomisty bardziej ceniony jest za granicą niż w kraju. Jak bowiem symptomatyczne jest na przykład to, że Kołodce za granicą nadano jedenaście honorowych profesur i tytułów doktora *honoris causa*, podczas gdy zaledwie jeden w kraju (sic!).

³ Analizy wkładu G.W. Kołodki w teorię ekonomii i praktykę społeczno-gospodarczą są przedmiotem m.in. następujących publikacji książkowych: P. Kozłowski, M. Wojtysiak-Kotlarzki (red.) [2014], *Grzegorz W. Kołodko i ćwierćwiecze transformacji*; J. Pach, K. Kowalska i P. Szyja (red.) [2016], *Ekonomia umiaru – realna perspektywa? Nowy paradygmat Grzegorza W. Kołodko*; M. Bałtowski (red.) [2016], *Ekonomia przyszłości. Wokół nowego pragmatyzmu Grzegorza W. Kołodko*; E. Mączyńska (red.) [2019], *Ekonomia i polityka. Wokół teorii Grzegorza W. Kołodko*.

Lektury publikacji Kołodki rekomendowane są przez światowej sławy intelektualistów, w tym noblistów. Potwierdzają to liczne dostępne w Internecie i publikowane w renomowanych wydawnictwach opinie (także w formie blurbowej). Między innymi światowej sławy chiński ekonomista Justin Yifu Lin, były wiceprezydent Banku Światowego, ocenia (na okładce przekładu książki *Wędrujący świat*), że jest to dzieło, które „zawiera wnioski na rzecz rozwoju wyciągnięte z całego życia pracy i obserwacji myśliciela i praktyka transformacji gospodarczej i polityki w świecie rzeczywistym” [Kołodko 2011]. Natomiast Nouriel Roubini z New York University (współautor głośnej książki *Ekonomia kryzysu*, zaliczany do grona nielicznych ekonomistów, którzy trafnie oszacowali ryzyko i światowy zasięg wystąpienia kryzysu na kilka lat przed jego urzeczywistnieniem się w 2008 roku) w blurbie książki *Dokąd zmierza świat. Ekonomia polityczna przyszłości*, stwierdza:

Profesor Kołodko – uznany w świecie polski ekonomista, od którego możemy uczyć się nowych idei – zaskakuje znowu. Po wszechstronnym *Wędrującym świecie* w nowej książce sięga w przyszłość. To naukowe ćwiczenie i intelektualna przygoda dotykające najważniejszych wyzwań, przed którymi stoi ludzkość. Ma rację, że najlepszy sposób przezwycięzania obecnych trudności to zaatakowanie długoterminowych problemów [Kołodko 2013].

Z kolei Henry Kissinger, laureat Pokojowej Nagrody Nobla, odnosząc się do tej książki, pisze:

W tym przekonującym dziele prof. Grzegorz Kołodko łączy wiedzę akademicką z doświadczeniem wyniesionym z wybitnych dokonań w pracy w rządzie w kluczowych okresach polskich reform gospodarczych. Idąc poprzez wiele dziedzin i nigdy nie unikając spornych kwestii, napisał książkę, która wnosi ważny i przydatny wkład do literatury na tematy gospodarki, zmian społecznych i ładu światowego w XXI wieku [Kołodko 2013].

Wielu światowej sławy intelektualistów eksponuje nie tylko znaczenie dzieł Kołodki dla rozwoju teorii ekonomii, lecz także ich walory profetyczne, ostrzegawcze, co w dzisiejszym splekanym świecie, pełnym geopolitycznych napięć, nabiera specjalnego wymiaru.

Wybór przedstawianej tu problematyki został podporządkowany przede wszystkim zilustrowaniu wyróżniającej publikacje Kołodki cechy, jaką jest kontekstualność ekonomii, holizm analiz i formułowanych na tej podstawie myśli, rekomendacji i wniosków. Cechą ekonomii kontekstualnej jest zaś jej nierozdzielność z kontekstem wynikającym z otaczającej rzeczywistości – a ta zmienia się niezwykle dynamicznie. Tym samym musi się zmieniać także teoria. W przeciwnym razie staje się dogmatem stanowiącym hamulec społeczno-gospodarczego rozwoju. Kołodko przeciwstawia się dogmatyzmowi w teorii ekonomii, wskazując właśnie na konieczność podejścia kontekstualnego. Zawarte w tym eseju cytaty z publikacji Kołodki dotyczą przede wszystkim tez, które mają cechy podwalin pod kształtowanie nowej, autorskiej szkoły ekonomii, całkowicie odmiennej od starych szkół ekonomii ortodoksyjnej.

W pierwszej części niniejszego eseju przedstawione zostały metodologiczne kwestie wyróżniające podejścia stosowane przez Kołodkę w badaniach ekonomicznych, a zarazem dowodzące ich oryginalności. Druga część została ukierunkowana

na przedstawienie kwestii kontekstualności ekonomii jako ważnej podstawy nowego pragmatyzmu. Ostatnia, trzecia część eseju dotyczy wpływu ogarniającej świat czwartej rewolucji przemysłowej na zmiany w teorii ekonomii.

Paradygmat ekonomii. Kwestie metodologiczne

W analizie przesłanek i zasadności zmian w teorii ekonomii, w tym jej paradygmatu, niezbędne jest jego zdefiniowanie. Upraszczając, można wskazać na co najmniej następujące trzy podstawowe elementy wyznaczające w każdej dyscyplinie naukowej taki paradygmat [Mączyńska 2009]:

- a) przedmiot (czyli to, czym zajmuje się dana dziedzina – w tym przypadku ekonomia);
- b) metodologia i stosowane narzędzia oraz techniki badawcze;
- c) zastosowanie wyników dociekań teoretycznych w praktyce.

Dokonujące się w ciągu kilku ostatnich dekad przemiany w gospodarce globalnej wskazują, że zmiany są niezbędne we wszystkich tych trzech obszarach⁴. Teza o konieczności zmiany paradygmatu ekonomii nie może być zatem ignorowana. Potwierdził to także światowy kryzys finansowy z 2008 roku, wskazując na zawodność teorii ekonomii w dotychczasowym kształcie. Wskazuje to na konieczność nowego przemyslenia (*The Big Rethinking*) teorii ekonomii. Dotyczy to każdego z wymienionych trzech punktów składających się na paradygmat ekonomii.

Po pierwsze, analizując przedmiot ekonomii, nietrudno zauważyć, że w ostatnich dekadach silnie zaniedbywany był jej społeczny kontekst, co m.in. skutkuje narastającymi nierównościami dochodowymi. A przecież „ekonomia polityczna lub ekonomika jest badaniem rodzaju ludzkiego w jego codziennym życiu gospodarczym” [Marshall 1925, s. 1]. Ekonomia jest nauką społeczną. Konieczny jest wobec tego powrót do społecznych, humanistycznych aspektów ekonomii – z uwzględnieniem dobra człowieka. Wszak już Arystoteles podkreślał, że ekonomia ma służyć szczęściu i dobrostanowi ludzi.

Po drugie, metodologiczną warstwę ekonomii ortodoksyjnej cechuje redukcjonizm i uniwersalizm, w tym dążenie do jej upodobania do matematyki, stąd rozwój modelowania matematycznego i niezbędne w takich modelach uproszczenia. Jednym z fundamentalnych uproszczeń jest założenie o nieomyślności rynku i racjonalności

⁴ Pojęcie paradygmatu w nauce wywodzi się od Thomasa Kuhna, według którego paradygmat to powszechnie uznawane osiągnięcia naukowe, stanowiące dla naukowców podstawę formułowania modelowych problemów i rozwiązań. Kuhn twierdzi, że paradygmaty zmieniają się w wyniku rewolucji naukowych. W tym sensie wyróżnia okresy nauki „normalnej”, rewolucje naukowe [Kuhn 2001]. Jednak w tym tekście użycie pojęcia „paradygmat” nie jest tożsame z uznaniem perspektywy rozwoju ekonomii, którą wyznacza teoria rewolucji naukowych Kuhna. Przyjęta definicja paradygmatu jako wzorca określającego przedmiot, metody i zastosowania nauki oznacza, że zmiany tak zrozumianego paradygmatu nie muszą się dokonywać wyłącznie w wyniku rewolucji naukowych, lecz mogą mieć charakter ewolucyjny.

jako reguły podejmowania decyzji, decyzji w stylu *homo oeconomicus*, co dalece nie przystaje do rzeczywistości. Zwraca na to uwagę m.in. szwajcarski historyk gospodarczy Gilbert Rist, który zauważa: „Większość ekonomistów uznaje, że autonomiczny i racjonalny *homo oeconomicus* jest fikcją. Trzeba im to przyznać. A jednak jego upiór nieustannie powraca i nie przestaje nawiedzać wyobraźni ekonomicznej” [Rist 2015, s. 57]. Równie krytycznie Rist odnosi się do modelowania matematycznego. Zwraca uwagę, iż „jest symptomatyczne, że panująca (czyli neoklasyczna) ekonomia opiera się, w swojej standardowej wersji, na jednostce, która nie istnieje: żeby wejść w świat tych ekonomistów, trzeba w istocie zacząć od zaufania modelowi, nie stawiając sobie pytania o praktykę społeczną” [Rist 2015, s. 57]. Przystaje to do znanej opinii Johna K. Galbraitha, że modelowanie matematyczne to „techniczna ucieczka od realnego świata”, co utrzymuje ekonomię

w okowach przeszłości i w zrębach klasycznego modelu. (...) Podstawowe założenie klasycznej ekonomii – czysta konkurencja na rynku, rozciągająca się od cen produktów do cen czynników produkcji – poddaje się znakomicie udoskonaleniom technicznym i matematycznym. A te z kolei sprawdzają się nie przez to, jak odzwierciedlają rzeczywistość, lecz na podstawie wewnętrznej logiki, teoretycznej i matematycznej kompetencji zastosowanej w analizie [Galbraith 2011, s. 262].

Przez to ekonomia oddala się od praktyki życia gospodarczego, które ze „swym chaosem i różnorodnością nie nadaje się do ujęcia w formułę matematyczną” [Galbraith 2011, s. 263]. Zarazem jednak nie sposób nie uznać użyteczności narzędzi matematycznych w tej dziedzinie. W debacie o stanie współczesnej ekonomii dowodzi się, że dla zbliżenia modeli ekonometrycznych do rzeczywistości może (paradoksalnie) okazać się konieczne korzystanie z jeszcze bardziej zaawansowanej matematyki. Taką opinię sformułował m.in. David Colander [2011, s. 19], uznając, że przyszłością ekonomii jest jej jeszcze większe zmatematyzowanie.

Po trzecie, kwestia zastosowań ekonomii w praktyce to obszar poddawany obecnie szczególnie silnej krytyce. Już wcześniej Galbraith, zarzucał teorii ekonomii (a raczej jej głównym przedstawicielom) brak obiektywizmu oraz wręcz wygodnictwo i służalczość wobec interesów wielkiego biznesu. Wskutek tego w ekonomii doszło do marginalizacji kwestii etycznych. Stworzyło to „urodzajne” podłoże dla działań nieetycznych, których nasilenie nieuchronnie zwiększa ryzyko kryzysu. Zwraca na to uwagę m.in. laureat Nagrody Nobla z ekonomii, Joseph E. Stiglitz [2010, s. 277]. Także inny noblista Paul Krugman zarzuca ekonomii nierzetelność i oderwanie od rzeczywistości społeczno-gospodarczej, co zwiększa ryzyko błędów w praktyce⁵. Teoria ekonomii nie może być bowiem oderwana od zmian w tej rzeczywistości [Krugman 2020]. Teoretyczne uogólnianie tych zmian to niezbywalne zadanie ekonomii.

⁵ Wynaturzenia powstające na podłożu neoliberalnej doktryny, głównie na przykładzie USA, są przedmiotem rozważań Paula Krugmana, laureata Nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii, w książce pod symptomatycznym tytułem: *Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future* (Zmagania z zombi: ekonomia, polityka i walka o lepszą przyszłość) [Krugman 2020].